

ЧИ ІСНУЄ ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДМИТРА ДОНЦОВА?

Колкутіна В. Історія української літератури в літературно-критичних студіях Дмитра Донцова : Монографія. – Одеса : видавець Букаєв В.В., 2015. – 330 с.

Монографія Вікторії Колкутіної “Історія української літератури в літературно-критичних студіях Дмитра Донцова” актуалізує відразу два проблемних питання: неоднозначну постать Д. Донцова і можливість історії літератури, української зокрема. Дискусія про друге питання знайшла втілення в цікавому виданні “Нова історія української літератури”¹, а постать Донцова-ідеолога та громадського діяча досить часто ставала об’єктом наукових і науково-популярних студій Р. Бжеського, Р. Ендика, С. Квіта, М. Сосновського та ін.

Д. Донцов як автор історії української літератури досліджується вперше, оскільки раніше увага зосереджувалася на історико-літературній спадщині автора; працях історико-літературного спрямування під кутом зору естетико-ідеологічних вимірів. Вибір саме такого матеріалу свідчить про бажання дослідниці розширити діапазон сприйняття Донцова саме як ученого-літературознавця. Монографія засвідчує поінформованість авторки в царині літературознавчої історіографії та кореспондує з “культурологічним переломом” сучасної літературознавчої науки.

Основна проблема, осмислювана в монографії, – цілісно-образний, творчий, візійно-містерійний характер історіографічної рецепції Донцова, що відрізняється від попередніх досліджень, зосереджених на націоналістичній доктрині історико-літературного корпусу праць. Дослідниця наголошує на перспективності студій щодо проблем типології традиційних сюжетів та образів, “вічних ідей”, принципів та способів аналізу, інтерпретацій художнього твору. Визначальна особливість праці – комплексне дослідження літературної історіографії Донцова як системної ідейно-естетичної єдності.

Монографія має чітку логічну структуру. Перший розділ присвячено вивченню історіографічної рецепції історії української літератури. Проаналізовано теоретичну та практичну проблематику історії літератури: запропоновано

характеристику дискусійних питань “що таке література” (Ц. Тодоров), “чи можлива історія літератури” (Д. Перкінсон), як “розрізнити літературну історію та історію літератури” (А. Компаньон); подано огляд перших праць з історії української літератури (О. Бодянского, М. Петрова, О. Огоновського та ін.). У цьому ж розділі розглянуто концептуальні моделі авторських історій української літератури. Дослідниця стверджує, що наявність колективних і авторських історій – неодмінна ознака літературознавчої рецепції. Аналізуючи праці І. Франка, М. Грушевського, Б. Лепкого, С. Єфремова, М. Зерова та ін., авторка монографії акцентує увагу на необхідності засвоєння попередніх здобутків культури, зокрема й української літературної історіографії. Характеризуючи сучасну ревізію історії літератури, дослідниця бачить її як складний процес, у якому багато дискусійних моментів; водночас засадничою для загальної концепції монографії постає думка про можливість історій літератури, не оформлених у лінійній послідовності, а фрагментарно: “Очевидно, поняття “історія літератури” зумовлене невизначеністю, тому до її авторів можна віднести не тільки тих вчених, які лишили чітке структурування своїх досліджень, а й тих, які лишили несистематизовані літературно-критичні тексти, що відображають авторські стосунки з історією, творення власної, до кінця не оформленої системи її розуміння” (51). До них авторка відносить Д. Донцова, який подав “рухому картину” літературного процесу, “не в лінійній

¹Нова історія української літератури (теоретико-методологічні аспекти) : 36. статей. – К.: Фенікс, 2005. – 260 с.

послідовності, а фрагментарно, вибірково, керуючись настановами інтегрального націоналізму” (51).

У другому розділі подано вичерпну характеристику ідеолого-естетичної складової літературної історіографії Д. Донцова. Вибудовуючи дослідження в логічній послідовності, спочатку авторка звертається до питання формування та еволюції історико-літературної концепції Донцова. Визначаються підвалини літературної історіографії автора, зокрема наголошується на їх гносеологічному характері (історичному, естетичному, психологічному, з особливим акцентуванням на ідеологічному аспекті літератури, націотворчій спрямованості); пропонується періодизація еволюції Донцова-мислителя. Важливим моментом монографії є аналіз його естетично-світоглядних принципів як історика літератури. Змістове наповнення історико-теоретичного наративу Донцова висновується з ідей націоналізму, які, за висловом авторки, “треба розглядати як своєрідну загально-політичну гіпотезу, політологічну модель, що кардинально змінює існуючу систему цінностей і виступає рушієм ідеологічних змін” (59). В. Колкутіна визначає найвиразніші категорії, які для об’єкта її досліджень були доміантними: “акції”, “романтичного натхнення”, “окремішності”.

Уводячи до естетичної складової ідеологічного дискурсу ідеологему боротьби (“акції”), Донцов визначає її як одну з найчільніших для існування та боротьби нації. В. Колкутіна звертає увагу на те, що в літературознавчій історіографії Донцова виявляється кілька значень категорії “акція”, що цікаво, різні значення проявляються в різні періоди його діяльності як історика літератури. Зокрема, вирізняються такі: уникнення компромісу, здатність до протистояння, прагнення кардинальних суспільно-політичних зрушень, чинник консолідації суспільства, засіб особливого естетичного виміру в координатах козацьких військових цінностей; збройна сила, спонукана не лише зовнішнього оновлення, а й внутрішнього збурення. Загалом категорію “акція” у літературознавчому доробку Донцова авторка монографії

узагальнює як поліфункціональний символічний ідеологічний сегмент, основним наповненням якого є прагнення до боротьби та оновлення. Якщо для категорії “натхнення” у дослідженні сформульовано три константи: естетичні засади Середньовіччя як взірець; універсалізм як метод історико-літературознавчого аналізу; творчий акт письменника, то формулювання категорії “окремішність” розглядається в її хронологічній послідовності: від впливів “Самостійної України” М. Міхновського до кінцевого формулювання цілісної теорії української самоідентичності.

У цьому ж розділі подається теза про національну ідею як квінтесенцію романтичного світогляду дослідника. Беручи до уваги загальну історіософію Донцова, авторка монографії визначає її присутність і в літературознавчому дискурсі. Вона акцентує увагу на тому, що літературна історіографія Донцова абсорбувала філософію національної ідеї, базуючись на рецепції європейського романтизму на українському ґрунті.

Заслуговує на увагу підрозділ 2.4. “Іронія й утопія як форми художнього мислення в літературній історіографії Д. Донцова”, у якому з’ясовуються особливості формування світогляду Донцова-романтика, для якого незаперечною була думка про наявність у кожного народу сили духу, вкладеної в нього Богом. Дослідниця звертає увагу на особливості аналізу істориком літератури найзнаковіших творів І. Котляревського, М. Гоголя, Т. Шевченка, О. Стороженка, Марка Черемшини під кутом зору присутності в них іронії; саме ця естетично-філософська категорія, на думку Донцова, з одного боку, дає можливість письменнику звільнитися від “канонізованої народницької філософії”, а з другого, – несе в собі утопічний компонент як засіб критичної оцінки реальності та спосіб моделювання майбутнього.

Ще один важливий аспект світогляду автора, якому присвячене дослідження, розглянуто в підрозділі 2.5. “Ніцшеанська парадигма в естетиці Д. Донцова”. Повз увагу В. Колкутіної не пройшли особливості рецепції Донцовим ідей Ф. Ніцше, зокрема етапи, які він переживає: “ознайомлювальний”, “вільної

інтерпретації”, “опосередкованого впливу”. Така скрупульозність в опрацюванні складного дослідницького матеріалу забезпечує вагому результативність висновків підрозділу, у якому ніцшеанський “слід” в естетиці Донцова характеризується як такий, що дав можливість говорити про інтермедіальність українського письма, полісемантичність образів (творчість Олени Пчілки, Лесі Українки, Олени Теліги).

Розділ третій “Історія української літератури у світлі концепцій Д. Донцова: критерії та оцінки” присвячено знаковій проблемі національного у творчості не менш знакових авторів: проблемі національного самоствердження у шевченкознавчих студіях; формовиявам національної ідеї у студіях, присвячених творчості Лесі Українки; феномена Олени Пчілки в оцінці Донцова; світоглядно-культурологічним засадам вісниківства в його концепції. Рецепція української самоідентифікації у творах Т. Шевченка в монографії досліджується на матеріалі статей “Козак із мільйона свинопасів”, “Спростачений Прометей”, “В мартівську річницю”, “Пам’яті великого вигнанця”; проблему нації та жертвності у творах Лесі Українки – у розвідках “Леся Українка” та “Поетка українського Рисорджименто (Леся Українка)”. Новаторською вважає В. Колкутіна статтю “Мати Лесі Українки (Олена Пчілка)”, у якій автор окреслює ознаки творчості Олени Пчілки, основні аспекти її світогляду, особливості формування таланту тощо; звернення до творчості Олени Пчілки дослідниця пояснює важливістю для Донцова постаті Лесі Українки. У підрозділі 3.4.

визначається, що Донцов як історик літератури подає комплексні порівняльні характеристики художніх здобутків Л. Мосендза, О. Стефановича, Ю. Клена, Є. Маланюка, О. Ольжича. Висловлюється думка, що вперше творчий потенціал цих авторів розглядається як цілісне явище, засноване на духовно-емоційній спорідненості.

Четвертий, завершальний, розділ дослідження присвячено атрибутивним засадам, принципам і методам літературної історіографії Д. Донцова. Окремо з’ясовується феномен мистецтва і творчості у рецепції дослідника: аналізується студія “Мистецтво заради мистецтва” чи як стимул життя?” та пропонується характеристика духовно-історичних домінант і категорій читачів. Зацікавлення викликає дослідження атрибутивних засад історико-літературного дискурсу Д. Донцова в контексті естетики декадансу, а також з’ясування комплексу “вічних ідей” у його рецепції.

Висновки монографії логічно витікають із загального напрямку дослідження, вони науково осмислені, виважені, теоретично та історико-літературно доведені. Загалом монографія Вікторії Колкутіної вписується в координати сучасної української науки про постать Д. Донцова, має значний теоретико-методологічний та історико-літературний потенціал. Це дослідження – завершена, монографічна праця, у якій зроблено серйозну спробу вирішення актуальної проблеми розуміння постаті Дмитра Донцова як історика української літератури.

Отримано 5 жовтня 2015 р.

*Ольга Харлан
м. Бердянськ*